

בגמ' כאן), כי כל עוד לא נשרפו – לא נעשתה מצותם. הדבר מנוגד לשריפת פסולי המוקדשין, שמכיוון ששריפתם אינה עבודה – אין בהם מעילה (גמ' מעילה י, א ותוס' ד"ה הכל).

עוד מצינו גדר מיוחד בהוצאת הפרים לשריפה, שיש לעשות זאת באופן של הוצאה, בעקירה והנחה, כגדרי הוצאה מרשות לרשות בשבת (גמ' פסחים פה, ב).⁷ גם דין זה מדגיש שיש כאן מעשה חיובי של הוצאה על מנת לשרוף, כעניין בפני עצמו. אילו היתה מטרת השריפה רק לסלק את הבשר – ראוי היה לבחון את המעשה מבחינת התוצאה הסופית בלבד.

הטומאה

נאמר בתורה על הפר והשעיר של יום הכיפורים: "ואת פר החטאת ואת שעיר החטאת אשר הובא את דמם לכפר בקודש יוציא אל מחוץ למחנה, ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם. והשורף אותם יכבס בגדיו ורחץ את בשרו במים ואחרי כן יבוא אל המחנה" (ויקרא טז, כז-כח). הגמ' (קה, ב) לומדת שטומאה זו מתחילה כבר משעת היציאה מן העזרה. עוד לומדת הגמ' (פג, א), מיותר "החטאת" או "לכפר", שכך הדין גם בשאר החטאות הפנימיות.

טומאה זו מיוחדת בהלכותיה: בדרך כלל אב הטומאה מטמא במגעו או משאו, ואילו כאן העיסוק בהוצאה ובשריפה הוא המטמא (להרחבת הדיון עיין מערכה רעה). הטמא נחשב כאב הטומאה במובן זה שהוא מטמא את הבגדים שעליו, וכן כל כלי שיגע בו בשעת עיסוקו בפריים, אבל אינו מטמא אדם וכלי חרס.⁸

הטמא אינו רשאי להיכנס למחנה שכינה, אבל רשאי הוא להיכנס לירושלים ולהר הבית.⁹

על ידי תולדות האש, כגון סיד רותח ורמץ (רמב"ם שם, על פי הספרא ויקרא חובה פרק ה, ו).⁶

שריפת החטאות הפנימיות. בשר החטאות הפנימיות יוצא לבית הדשן מחוץ לירושלים (בתמונה נראית ירושלים והמקדש מצפון, כדעת חכמים שהשריפה מצפון. כך גם השער הצפוני בחומת ירושלים, ששרידיו קיימים עד היום, 'שער שכם'). התוספתא (יומא ג, יב) מתארת את שריפת הפר והשעיר של יום הכיפורים: "זקיפין של כהנים [הכהן במרכז] מעמידים סביבות המערכה, מפני דוחק העם, כדי שלא יהיו קופצין ונופלים לתוך המערכה".

המערכה בנויה במקום מוגבה, כדי שיהא המקום משופע ו"משופך". ברם, מכיוון שהמקור לדין זה הוא הפסוק "שפך הדשן", משתמע שמדובר על ערימת דשן, ולא על מבנה כעין מזבח. כמו כן, מלשון התוספתא הנ"ל: "שלא יהיו קופצין ונופלים" משתמע, שהשריפה היתה במקום נמוך (כעין הגת' לשריפת פרה אדומה, ראה פרה ג, י), והמדרון משתפע אל מקום השריפה.

השריפה כשרה בזר (ראה לבושו של אחד העוסקים בשריפה). ממילא, גם הכהנים העוסקים בה אינם חייבים ללבוש בגדי כהונה. הדבר מעורר שאלה, האם יש היתר ללבישת בגדי כהונה, ובהם כלאים, בשעת קיום מצוה הקשורה לעבודה, אך היא נעשית מחוץ לירושלים.

מכל מקום, השריפה לא נועדה רק לסילוק הבשר, אלא יש בה מצוה חיובית. כך מצינו שמועלים בבשר הפריים עד שיותך בשריפה (כמבואר במשנה במעילה פ"ב מ"ג המובאת

מערכה רעג. בתי הדשן תפקידם ומקומם (קד, א-ב; קה, ב-קו, א)

במזבח העולה ולהניחו "אצל המזבח" (ויקרא ו, ג), והוא גם המקום בו מושלכת המוראה והנוצה מעולת העוף, "אצל המזבח קדמה אל מקום הדשן" (ויקרא א, טז). את יתר הדשן

"בית הדשן" הוא מקום (לאו דווקא "בית" בנוי) שבו ניתן הדשן – האפר – מן הקרבנות השונים. נאמר בתורה שיש להוריד מדי יום מקצת מן הדשן שהצטבר

בקריית ספר הל' מעשה הקרבנות פ"ז, פירשו שה'שריפה בפנים' היא הקטרה כשרה במזבח.

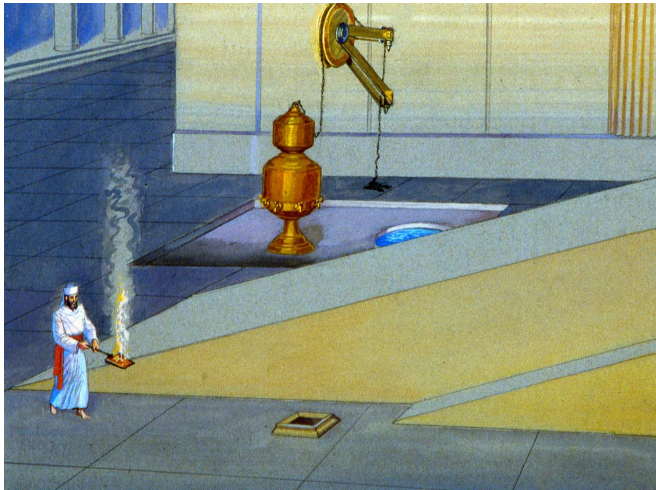
7. בגמ' שם לא מפורש הדבר, אלא נאמר שם שהמוציאים אינם נטמאים אלא אם כן הניחו את הפר על גבי קרקע, אך ממילא משמע שכך צריך להוציא.

8. שיטת רש"י, שטומאת בגדים האמורה בכל מקום אינה אלא לבגד שהוא לבוש, ולא לשאר כלים שנוגע בהם (בבא בתרא ט, ב ד"ה טומאה בחבורין), ותוס' שם (ד"ה דהא) הוכיחו מהספרא שטמא כל כלי שטף שיגע בו בשעת חיבורו לטומאה, וכן דעת רוב הראשונים.

9. עיין שערי היכל למסכת יומא, מערכה קסב.

6. בהשוואה לשריפת פסולי המוקדשין, יש כאן חומרא וקולא: הקולא, ששריפת הפסולים אינה אלא ביום (על כל פנים שריפת נותר, וראה במערכה קט), וזו גם בילה. החומרא, ששריפת הפסולים כשרה גם בתולדות האש, כגון רמץ וסיד רותח, כפי שהוכיח במנחת חינוך (מצוה קמג) מהגמ' בפסחים עה, א: "וכל היכא דכתיב 'באש תשרף' – לרבות כל שריפות הבאות מחמת אש הוא" (משפט זה נאמר אמנם בתמיהה, אבל הגמ' מיישבת שאכן כך הוא). אלא שנקודה זו שנויה במחלוקת, ודעת הראב"ד בפירושו לספרא (ויקרא חובה פרק ה, ו) שפסולי קדשי קדשים, הנשרפים בעזרה, נשרפים בעצי המערכה דווקא, ופירש כך את הספרא שם, שמנגידה את שריפת הפריים ל"שריפה האמורה בפנים", שטעונה עצים הכשרים למערכה, ודעתו שהכוונה לשריפת פסולי קדשי קדשים. נמצא, לדעת הראב"ד, ששריפת הפריים קלה משריפת פסולי קדשי קדשים גם בעניין זה של טיב העצים. אבל רבנו הלל שם, וכן

פסולי המוקדשין. לפיכך לא הזכירה את בית הדשן לתרומת הדשן, שאין לו כל קשר לחטאות אלו².

בית הדשן לתרומת הדשן. מקומו מפורש במשנה: ליד הכבש, עשר אמות מצפון לקצהו הדרומי של הכבש, ובמרחק ג' טפחים ממזרח לכבש.

ב. בית הדשן להוצאת הדשן ולשריפת החטאות הפנימיות

כאמור, נאמר בתורה שהחטאות שדמן ניתן בהיכל ישראל "אל מחוץ למחנה". הגמרא (קהב, לומדת מהפסוקים ש"מחוץ למחנה" האמור כאן משמעו "חוץ לשלוש מחנות"³, דהיינו מחוץ לירושלים ("מחנה שכינה" – ההיכל והעזרה סביבו; "מחנה לוייה" – הר הבית; "מחנה ישראל" – ירושלים).

בגמ' (קהב, מובאת ברייתא ובה מחלוקת תנאים על האיזור מחוץ לירושלים שבו נמצא בית דשן זה, על פי הפסוק בפרשת הפר והשעיר של יום הכיפורים: "יוציא אל מחוץ למחנה ושרפו באש את עורותם ואת בשרם ואת פרשם" (ויקרא טז, כז); ר' אליעזר לומד מכאן גזרה שזה לפרה אדומה, שאף בה נאמר שתישרף "מחוץ למחנה" (במדבר יט, ג), ודרשה זו מלמדת על שני מרכיביה: מחד על הפרה האדומה, שאף היא תישרף מחוץ לשלוש מחנות; ומאידך על החטאות הפנימיות, שאף הן תישרפנה ממזרח לירושלים, ככתוב בפרה: "אל נוכח פני אהל מועד" (שם ד).

פירש באופן אחר. ראיה לדבר מפירוש רש"י 'כתב יד' במנחות שם, שפירש שבית הדשן המדובר הוא שפך הדשן שמחוץ לעזרה (ולא כפי שהוגה שם, עיין תוס' שם). הרי רש"י נלחץ מלשון "מתפזרין" שלא לפרש שמדובר בבית הדשן לשריפת פסולי המוקדשין, ולכן פירש זאת על בתי הדשן לקליטת הדשן, ביבמות – על זה הסמוך לכבש, ובמנחות – על זה שמחוץ למקדש. ולשיטת תוס' יש ליישב, שנקטה הברייתא לשון פיזור כי מדובר במנחת חוטא שאין בה שמן, ונתינתה על האש כמות שהיא עלולה לכבותה, ולכן יש לפזרה. כיוצא בזה נאמר בסוטה (כא), על מנחת סוטה שאינה רוצה לשתות מן המים המרים: "מנחתה מתפזרת על בית הדשן", ומוכח שם שהכוונה לשריפה (עיין רש"י ד"ה על בית הדשן), ואף זוהי מנחה בלא שמן.

3. הדבר נלמד מהכפילות באזכור "אל מחוץ למחנה": בפר כהן משיח נאמר "אל מחוץ למחנה"; בפר העלם דבר: "והוציא את הפר אל מחוץ למחנה ושרף אותו כאשר שרף את הפר הראשון" (ויקרא ד, כא); ובהוצאת הדשן: "אל מחוץ למחנה אל מקום טהור", והרי כבר נאמר בפר כהן משיח: "אל מקום טהור אל שפך הדשן". מכאן שיש צורך להוציא אל מחוץ לשלוש מחנות.

יש להוציא "אל מחוץ למחנה אל מקום טהור" (שם ד), ועל מקום זה נאמר בתורה, שהחטאות הפנימיות, שדינן להישרף מחוץ למחנה, ישרפו באותו מקום: "אל מקום טהור אל שפך הדשן" (ויקרא ד, יב). נמצא, שבכתוב נתפרשו שני "בתי דשן": האחד סמוך למזבח, והשני מחוץ למחנה.

בגמ' (קד, ב) נאמר שקיימים שני בתי דשן נוספים, האחד בעזרה והשני בהר הבית, לצורך שריפת קרבנות שנפסלו. במערכה זו נברר את מקומם ותפקידם המדויק של בתי הדשן השונים.

א. בית הדשן לתרומת הדשן הסמוך למזבח

כאמור, בית הדשן הזה מיועד להנחת תרומת הדשן והשלכת המזבח והנוצה מעולת העוף. נוסף על כך, ניתן בו הדשן מן המזבח הפנימי והמנורה (תמיד פ"א מ"ד, מובאת בגמ' לעיל סד, א). מקומו המדויק נתפרש במשנה במסכת תמיד (שם): עשר אמות מצפון לקצהו הדרומי (התחתון) של הכבש, ובמרחק שלושה טפחים ממזרח לכבש. השיקולים המנחים בבחירת מקום זה נתבארו במערכה קנו.

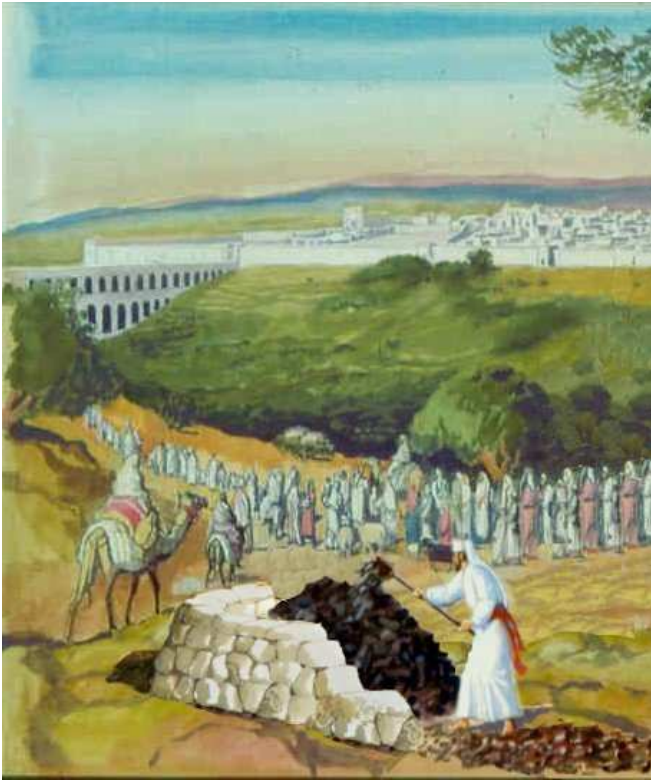
הגמ' כאן, המונה שלושה בתי דשן בלבד, לא הזכירה את בית הדשן הזה. הרו"ה (קנינים דף כג, ב) מסביר שהגמ' באה למנות את בתי הדשן המשמשים לשריפה, ולא את זה המשמש רק לקליטת הדשן. כך גם לשון הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז, ג): "שלושה מקומות לשריפה... והמקום השלישי – חוץ לירושלים, והוא הנקרא בית הדשן". פירוש: "בית הדשן" הוא כינוי למקום קליטת הדשן, הן זה שליד המזבח (הל' מעשה הקרבנות ו, כא) והן זה שמחוץ לירושלים, המשמש להוצאת הדשן, כאמור. שני המקומות המשמשים לשריפת קדשים ולא לקליטת דשן (בעזרה ובהר הבית, כדלהלן) אינם נקראים בדרך כלל "בית הדשן" (אלא "בית השריפה"), והלשון כאן "שלושה בית הדשן" היא לשון מושאלת, ועיקרה – שלושה מקומות לשריפה.

עוד אפשר לומר, שאין מטרת הברייתא למנות את בתי הדשן, אלא למנות את האפשרויות השונות לשריפת החטאות הפנימיות¹, ורק אגב כך הזכירה את שריפת שאר

1. כך משתמע קצת מסיימה: "וכמצותן חוץ לשלוש מחנות", ולא "ובית דשן שלישי חוץ לשלוש מחנות, ששם שורפין... כמצותן".

2. כל זאת דלא כערוך לנר ביבמות (ק, א), שדייק מהמניין בגמ' כאן שבית הדשן לשריפת הפסולים הוא בית הדשן לתרומת הדשן (בניגוד לספרא להלן, לפיה היו אלה שני בתי דשן שונים). אף כתב שזוהי שיטת רש"י: בגמ' ביבמות שם מובאת דעת ר' אלעזר בר' שמעון, שבמנחת חוטא של כהנים – "הקומץ קרב לעצמו והשירים מתפזרין על בית הדשן", ופירש רש"י שהכוונה לבית הדשן לתרומת הדשן (וכן הוא במיחוס לרש"י במנחות עד, א ד"ה אלא, ובתוס' שם ד"ה אי דלמטה הביאו פירוש זה בשם רבנו תם). אולם תוס' (יבמות שם ד"ה והשירים ומנחות שם) מוכיחים שהכוונה לבית הדשן לשריפת פסולי המוקדשין. ובערוך לנר יישב את פירוש רש"י כאמור, שלדעתו שני בתי דשן הללו חד הם.

נראה שלא לכך נתכוון רש"י, ולא מצאנו שכתב בשום מקום ש"בית השריפה" לפסולי המוקדשין הוא בבית הדשן לתרומת הדשן. רק כאן דייק רש"י מלשון "מתפזרין" ולא "נשרפין" שלא מדובר על בית הדשן לשריפת פסולי המוקדשין, ולכן

בית הדשן להוצאת הדשן ושריפת החטאות הפנימיות כמצותן. נחלקו תנאים האם היה מצפון לירושלים או ממזרח לה (בציור הוא נראה בצפון מזרח העיר). רבי אליעזר בן יעקב קובע שיש לעשות את הדשן כמדרון, כדי לקיים "שפך הדשן", כפי שעושה הכהן הנראה בציור (על לבישת בגדי הכהונה בהוצאת הדשן עיין במסכת יומא כג,ב).

גדר "בית הדשן"

בברייתא נאמר: "היכן נשרפין? לצפונה של ירושלים חוץ לשלוש מחנות. ר' יוסי הגלילי אומר: אבית הדשן נשרפין", כלומר, שיהיה שם דשן קודם לכן, וכך יקרא המקום "בית הדשן". בברייתא אחרת, שמקורה בתורת כהנים (ויקרא חובה פרק ה,ה), נאמר: "אל שפך הדשן ישרף – שיהא לשם דשן. ר' אליעזר בן יעקב אומר: שיהא מקומו משופך". נחלקו אמוראים בהבנת היחס בין שתי הברייתות: דעת רבא, שתנא קמא דר' יוסי הגלילי אינו מצריך שיהיה שם דשן, והוא ראב"י, הלומד מהמילים "אל שפך הדשן" דין אחר, שהמקום יהיה מדרון. ודעת אב"י, שלכל הדעות צריך שיהיה שם דשן⁷, ונחלקו רק האם יש דין נוסף שיהא מדרון⁸. רש"י מפרש ש"יהא שם דשן מזבח", כלומר שהוציאו

מול פתח ההיכל. חכמים דרשו את "מחוץ למחנה" האמור ביום הכיפורים לעניין אחר, שהפר והשעיר מטמאים את המוציאים אותם כבר משעת יציאתם ממחנה שכינה, העזרה⁴.

הגמ' אומרת שלדעת חכמים מקום השריפה הוא מצפון לירושלים, וכך גם מובא בתוספתא (יא,ג), ולא התבאר המקור לכך לדעתם. רש"י (ד"ה לצפונה) מסביר, שהטעם הוא משום "שכל מעשה חטאת בצפון". נראה שאין כוונתו שזהו דין מדאורייתא, שהרי דין הצפון נאמר בכל קדשי קדשים על שחיטתם וקבלת דמם בלבד, שצריכות להיות בצפון העזרה, ואין לזה שייכות לשריפה ולצפון ירושלים; אלא זהו היכר לדבר ששריפה זו היא של חטאת. כעין זה נאמר בגמ' ביומא (ב,א), שלשכת בית האבן, בה יושב הכהן השורף את הפרה האדומה, נקבעה בצפון הר הבית, כי פרה אדומה נקראת 'חטאת' ומעשיה בצפון, "כי היכי דליהוי לה היכרא". על פי זה מסתבר שבעת הצורך ניתן לשרוף את החטאות גם במקום אחר, וכך נאמר ב'תוספות אחרות' (לתורת כהנים ויקרא חובה פרק ה,ה), שאם המקום בצפון ירושלים טמא – ישרוף בדרומה.

כמה ראשונים כותבים להלכה כדעת חכמים, שמקום השריפה הוא בצפון (מאירי ביומא סח,א; רא"ש ותלמיד הרשב"א ב'סדר העבודה' לעבודת יום הכיפורים; וכן משמע בפסקי הרי"ד ביומא).

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז,ב-ד) פוסק: "כיצד מעשה חטאות הנשרפות? ... ומוציא שאריתן חוץ לעיר ומנתחין אותם שם... ושורפין אותם שם בבית הדשן. שלושה מקומות לשריפה: אחד בתוך העזרה... והמקום השני בהר הבית... והמקום השלישי חוץ לירושלים והוא הנקרא בית הדשן, ושם שורפין חטאות הנשרפות". סתם הרמב"ם ולא כתב היכן הוא בית הדשן. יש מבארים, שהרמב"ם פוסק שבית הדשן אינו צריך להיות בצפון דווקא, משום שבמשנה בזבחים כאן וביומא (סח,א) נאמר רק "בית השריפה" ו"בית הדשן" באופן סתמי, וכן בברייתא (קד,ב): "חוץ לשלוש מחנות". מכאן למד הרמב"ם, שקיימת דעה שלישית לפיה אין נפקא מינה בזה⁵, ופסק כסתם משנה (ליקוטי הלכות וקדשי דוד). אולי יש להסביר את מקורו באופן אחר, שהרמב"ם סובר ש"לצפונה של ירושלים" אינו מחייב, אלא לדעת חכמים כך היה מעשה, מטעם כלשהו⁶.

4 גם הם מודים שפרה אדומה נשרפת מחוץ לשלוש מחנות, ולדעתם הדבר נלמד מבנין אב ('גילוי מילתא', תוס' קז,ב ד"ה יכול, חק נתן ועולת שלמה כאן). ויש אומרים שלדעת הרמב"ם אכן הדבר שנוי במחלוקת, ולכן כתב (הל' פרה אדומה ג,א) ששריפתה היא מחוץ להר הבית, ולא כתב שהיא מחוץ לירושלים (חסדי דוד פרה ג,ט; שפת אמת כאן).

5 בספר 'פרי תבואה' (לר' יהוסף שווארץ, בעל 'תבואות הארץ', פרק כג) כותב שזוהי שיטת ר' יוסי הגלילי האומר "אבית הדשן נשרפין", וכוונתו לחלוק על תנא קמא הסובר: "לצפונה של ירושלים".

6 בחמדת דניאל מסביר את שיטת הרמב"ם אחרת, שהרמב"ם לא הכריע

7 מדברי רש"י (קו,א ד"ה אבית) משמע, שאב"י חולק על רבא בהבנת דעת ראב"י, אבל מודה הוא שתנא קמא דריה"ג אינו מצריך שיהא שם דשן.

8 הראב"ד בפירושו לתו"כ (שם) נוקט כדעת אב"י, וכותב: "ור' אליעזר בן יעקב דריש נמי שיהא מקומו מדרון".

הוסיף, שאם לא היה המקום בדוק – אין לשרוף בו עד שיוודא שאין בו טומאת התהום וכיוצא בזה. הרמב"ם השמיט גם דין זה, ותמה על כך בעל ערוך השולחן (עו,יח).

נסיונות לאיתור מקומו של בית הדשן

בספר כפתור ופרח (פרק ו, מהדו' לונץ עמ' עז וצח) הציע מקומות שונים לזיהוי של בית הדשן: האחד – "עוד היום מקובל... בית הדשן לצפון ירושלים כמרוצת הסוס, והוא תל קטן ונמוך הרבה"¹². והשני – "השער שקורין היום 'שער השבטים' מדושן העפר שלפניו מחוץ לעיר, והוא לקרן מזרחית צפונית להר הבית, ושמה הוא מה שהזכיר ירמיה: 'וכל הדשן'... ורש"י פירש: מקום שפך הדשן שהיה חוץ לירושלים"¹³. נראה שלא היתה בידו של בעל כפתור ופרח מסורת מוסמכת על כך (וראה בהערותיו של לונץ שם). באשר לזיהוי השני – שער השבטים, הסמוך להר הבית – הדבר מוקשה מן המשנה ביומא (סח,ב), האומרת שהיתה דרך רחוקה בין מקום קריאת התורה למקום השריפה, כך שאי אפשר היה שאותו אדם ישתתף בשני המעמדים.

ג. "בית הדשן הגדול" בעזרה לשריפת פסולי הקדשים

לשון הברייתא: "בית הדשן גדול היה בעזרה, ששם שורפין פסולי [בשר. רש"י] קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים". בגמ' בפסחים (כד,א) למדו מ"וכל חטאת אשר יובא מדמה לכפר בקדש... באש תשרף" (ויקרא ו,כג), שפסולים אלה, שנועדו להקטרה או לאכילה בעזרה, גם בזמן פסולם הרי הם נשרפים "בקדש", בעזרה. הברייתא אינה מזכירה שבבית דשן זה ניתנה תרומת הדשן מן המזבח. אכן, בתורת כהנים (ויקרא נדב, ט,ג) נאמר שהיו בעזרה שני בתי דשן: "רבי חנניה בן אנטיגנוס אומר: שני בתי דשן היו שם: אחד במזרחו של כבש, ואחד במזרחו של מזבח. זה שבמזרחו של כבש – שם היו נותנין מוראות העוף ודישון

לשם דשן ממזבח העולה, וכן בפירושו לתורה (ויקרא ד,יב): "אל שפך הדשן – מקום ששופכין בו הדשן המסולק מן המזבח" (וכן לעיל מז,ב ד"ה נשרפין אבית הדשן). אולם הראב"ד (בפירושו לתורת כהנים שם) כותב, שגם דשן מקרבנות שלא הוקטרו במזבח, אלא נשרפו בבתי הדשן האחרים (בעזרה ובהר הבית), עושה את המקום ל"בית הדשן". משמע שלדעתו עיקרו של דבר שיהא זה מקום קבוע לשריפה. דין זה אינו מעכב, כמפורש בהמשך הברייתא בתורת כהנים: "ישרף – אף על פי שאין שם דשן" (וכן בפסחים עה,ב וברש"י).

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות שם) לא הביא דין זה שיקדים לשם דשן, ואף לא את הדין שיהא משופך. הדבר תמוה, שלכאורה ממה נפשך היה לו לפסוק כר' יוסי הגלילי או כראב"י⁹. מסתבר גם, שלכל הדעות כוונת התורה שלמקום השריפה יהיה שם "בית הדשן", אם מצד קביעותו בכך, שכבר יש שם דשן, ואם מצד צורתו המיוחדת לכך, שהוא מדרון, ואם כן הכרח לפסוק כמר או כמר! יש אומרים, שהרמב"ם אכן פוסק שצריך שיהיה שם דשן, וסמך על דבריו בהל' תמידין ומוספין (ב,טו) על כך שיש מקום קבוע להוצאת הדשן, והוא "שפך הדשן"¹⁰. גם השם "בית הדשן", בו הרמב"ם משתמש כאן, מורה על קביעות הדשן שם (שיח יצחק יומא סח,א)¹¹. אולם המאירי ביומא (סח,ב) פוסק במפורש שאין צורך שיקדים לשם דשן, ואף לא שיהא מדרון, ונראה שהבין שזוהי דעת הרמב"ם.

עוד דרשו בתורת כהנים (שם): "אל מקום טהור – שיהא מקומו טהור, ואם טמא – יטהרנו, שיהא מקום מתוקן להם לכך". רש"י בחומש (שם) מבאר: "לפי שיש מחוץ לעיר מקום מוכן לטומאה, להשליך אבנים מנוגעות ולבית הקברות, הוצרך לומר מחוץ למחנה זה שהוא חוץ לעיר שיהא המקום טהור". ב'תוספות אחרות' (לתורת כהנים שם)

9. ואף יש מקום לומר שהיה צריך לפסוק את שני הדינים: מקומו משופך – כדעת ראב"י, שמשנתו קב ונקי, וכן שיקדים לשם דשן, שהרי לדעת אב"י ראב"י אינו חולק בזה על ריה"ג, ואם כן מספק יש לפסוק כמותו (חסדי דוד זבחים יא,ג), בליקוטי הלכות (ז"ת ד"ה ונראה) מסביר, שבענין הקדמת הדשן הרמב"ם פוסק כתנא קמא דריה"ג (אע"פ שלענין צפונה של ירושלים לא פסק כמותו, אלא כסתם המשנה, כנ"ל). ותמה למה לא פסק גם כראב"י, שמשנתו קב ונקי. על כך יש ליישב, שהרמב"ם אינו סובר כלל זה שיש לפסוק כראב"י (עיין למשל הל' פרה אדומה ט,יא; הל' כלים יז, ובג; הל' טומאת צרעת ו,ד, ח,ה). ומכל מקום קשה, שהרי רבא אומר שהחולק על ר' יוסי הגלילי הוא ראב"י, ואין זה 'תנא קמא' סתמי, ואם כן ממה נפשך יש לפסוק כאחד מהם.

10. בפרט לדברי הרמב"ם שם, שצריך להניחו במקום שלא יתפזר והוא גם אסור בהנאה (ולא כדעת הראב"ד שם, שדינים אלו אמורים על תרומת הדשן בלבד, ולא על הדשן המוצא אל מחוץ למחנה).

11. יש לציין שהאבן עזרא בפירושו לפסוק (ד,יב) כתב: "על שפך הדשן – שיהיה נשרף במקום שיש שם דשן המזבח", כלומר שפשטות לשון "שפך הדשן" הוא מקום שיש בו דשן באותו זמן.

12. לונץ בהערותיו מציין לתל גדול של אפר מצפון לעיר העתיקה, באזור שכונת בית ישראל (קרוב ל"שער מנדלבאום"), שנבדק ונמצא שמקור האפר מן החי, ועל פי זה שיערו חוקרים שאינם מבני ברית שזהו שפך הדשן (בניגוד לדעה המקובלת עד אז, שזוהי פסולת מתעשיית סבון, ושמו הערבי של האתר: "אלמסאבין"). התל פונה בשנת תרפ"ה בערך. לדעת לונץ לכך נתכוון בעל כפתור ופרח. לעומתו, ר' יהוסף

13. לשון הכתוב בירמיה (לא,לז-לט): "הנה ימים באים נאם ה' ונבנתה העיר לה' ממגדל חננאל שער הפנה... וכל העמק הפגרים והדשן וכל (השרמות) [קרי: השדמות] עד נחל קדרון, עד פנת שער הסוסים מזרחה, קדש לה', לא ינתש ולא יחרס עוד לעולם". מן התיאור משתמע שמדובר במקום קרוב מאד לנחל קדרון ולהר הבית (ראה פירוט ב'דעת מקרא' שם), ולפיכך כתב ר' יהוסף שווארץ ('פרי תבואה' פרק כג) שבית דשן זה היה בדרום-מזרח העיר. לדעתו, לא מדובר על בית הדשן לשריפת החטאות הפנימיות, המצוי בצפון העיר, אלא על בית הדשן המיועד להוצאת הדשן התדירה מן המזבח, והוא נקבע סמוך מאד לעיר כדי להקל על הכהנים (והאריך לטעון ש"על שפך הדשן" אין פירושו שהחטאות תישרפנה במקום הוצאת הדשן). יש שפירשו ש"דשן" זה האמור בירמיה איננו קשור כלל ל"בית הדשן" (עיין רד"ק ו'דעת מקרא').

(בפירושו לספרא שם) כותב שבית דשן זה היה "בעזרת כהנים, דהוה סמוך למזבח"¹⁵. יתכן להוסיף הסבר אחר להפרדה בין בתי הדשן: מכיוון שהתורה קבעה לתרומת הדשן הנחה גרידא, "ושמו אצל המזבח", אי אפשר להניחה במדורת עצים ולשורפה, וזהו שינוי ממצותה¹⁶.

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז,ג) לא הביא את דברי הספרא שבית דשן זה נמצא במזרח העזרה, אלא סתם שהוא "בתוך העזרה", ונראה שהבין שהקביעה "במזרחו של מזבח" איננה דין, אלא שכך היה נוח יותר¹⁷.

ד. בית הדשן בהר הבית לשריפת פסולי החטאות הפנימיות בית הדשן שמחוץ לשלוש מחנות נועד לשריפת החטאות הפנימיות הנשרפות כמצותן. אם נפסלו בדרך לשם – נקבע להן מקום שריפה מיוחד בהר הבית¹⁸. לעיתים שרפו בו גם קדשים קלים (עיין משנה פסחים פא,ב ורש"י ברכות מט,ב ד"ה לפני הבירה).

במשנה נאמר שפרים הנשרפים שלא כמצותן "נשרפין בבית הבירה", ונחלקו אמוראים בפירוש המושג: ר' יוחנן סובר שזהו מקום מסוים בהר הבית הקרוי "בירה", ונראה שלדעתו המשנה מציינת את אלו שנפסלו לאחר צאתם, וכן פירש הרמב"ם. לעומתו, ריש לקיש סובר שה"בירה" היא כינוי לכלל המקדש, ונראה שלדבריו המשנה כוללת את שתי האפשרויות, וכפירוש רש"י: "בבית הבירה – פעמים בעזרה פעמים בהר הבית" (ועיין תוס' יו"ט)¹⁹. בגמ' ביומא (ב,א) הובאה מחלוקת זו על המשנה בפרה (פ"ג מ"א): "מפרישין כהן השורף את הפרה מביתו ללשכה שעל פני הבירה צפונה מזרחה", ונראה, אם כן, שלדעת ר' יוחנן ה"בירה" מצויה בצפון מזרח הר הבית, והדבר מתאים לכיוון יציאת הפרים הנשרפים.

17. יש להעיר על הראב"ד בתמיד סוף פרק רביעי (נדפס לה,ב), שדן במשנה בשקלים פ"ח מ"ח: "אברי תמיד ניתנים מחצי כבש ולמטה במזרה, ושל מוספין נתנין מחצי כבש ולמטה במערב, ושל ראשי חדשים נתנין על כרכוב המזבח", ומעלה אפשרות שמדובר על שריפת אברים שנטמאו. מדבריו מתחדש שמוטר לשרוף את הפסולים אפילו על גבי הכבש והכרכוב, והדבר תמוה, שהרי "כרכוב" זה הוא בראש המזבח (ראה לעיל מערכה קמו), ואפילו אם נפרש שהכוונה לסובב – נראה שלהלכה הרי הוא כשר להקטרה (ראה במערכה שם). ועוד, שאברים שנטמאו ועלו לכבש – לא ירדו, ויש להעלותם מהכבש למזבח, כמבואר בגמ' (ז,ב). לדיון בעניין זה עיין מקדש דוד סי' ד,ד (שלמד מכאן שקידוש המזבח תלוי בכונת זה שהעלה את האברים עליו, וראה מערכה קצח) ו'כרם ציון' יד, עמ' קלח והלאה.

עוד יש לציין לספרא שמיני (פרק ב,ו): "מניין אף שריפתה בפנים", ופירש המלבי"ם (אות זו) שהכוונה שמוטר לשרוף קדשים פסולים אפילו בהיכל; אולם רבנו הלל פירש שהכוונה שחובה לשרוף פסולי המוקדשין בעזרה.

18. הגר"ז דן האם זהו חיוב שריפה בהר הבית דווקא, או שעיקר הדין הוא שלא ישרפו בעזרה, ורשאי לשרוף בכל מקום.

19. אכן, בפנים מאירות ובקרבן אורה כתבו שהמשנה מדויקת יותר כריש לקיש. עוד יש להקשות על ר' יוחנן מהברייתא לעיל (פ,א), שם אומר ר' יוסי הגלילי שפסולי החטאות הפנימיות נשרפים "בבית הבירה", ולמד זאת מהפסוק "בקדש... באש תשרף", ומשתמע שכוונתו לשריפה בעזרה דווקא. בשפת אמת כתב, ליישוב הקושי ממשנתנו, שלדעת ר' יוחנן "הבירה" היא מקום בגבול העזרה והר הבית, והנשרפים בעזרה נשרפו בחלקו המקודש.

מזבח הפנימי והמזורה; וזה שבמזרחו של מזבח – שם היו שורפין פסולי קדשי קדשים ואימורי קדשים קלים¹⁴.

בית הדשן לשריפת פסולי המוקדשין. בספרא נאמר שהוא ממזרח למזבח, ולא ממזרח לכבש. נראה שיש מחלוקת בראשונים האם הוא קרוב למזבח (אות א - שיטת רבנו הלל) או מרוחק ממנו (אות ב - שיטת הר"ה, וראה הערה 15).

הראב"ד בפירושו למסכת קינים (פ"א מ"א, דף כג,א) כותב שלשריפת הפסולים לא קבעה התורה מקום מסוים בעזרה, אלא שמכך שלא נאמר שישרפו "אל מקום הדשן" יש ללמוד שאין לשורפם בבית הדשן המיועד לתרומת הדשן, והטעם: "שאינ מערבין דשן הנעשין במצותן עם דשן שאין נעשים במצותן". הרז"ה (שם כג,ב) חולק וסובר שמן הדין ניתן לשרוף קדשים פסולים במקום הדשן הכשר, אלא שמדרבנן הרחיקו את מקום שריפת הקדשים הפסולים מהמזבח ככל האפשר, מחשש שמא יטעו להעלותם למזבח. לפי דבריו בית הדשן לשריפת פסולי הקדשים עומד במרחק רב מהמזבח, ולא כבית הדשן לתרומת הדשן, אולם רבנו הלל

14. בתוס' ביבמות (ק,א ד"ה והשירים) נראה גרסו את הברייתא שבספרא גם בסוגיה כאן, וכן משמע בראב"ד בקינים פ"א מ"א. גרסת תוס' בברייתא זו הפוכה, שבית הדשן לתרומת הדשן הוא ממזרח למזבח ואילו המיועד לשריפת פסולי המוקדשין הוא ממזרח לכבש, אך במשנה בתמיד הנ"ל מפורש שתרומת הדשן ניתנת בצד הכבש. ובתוס' הרא"ש ביבמות שם הובאה הברייתא כנוסחה לפנינו.

15. אין הוכחה מוחלטת שהרז"ה ורבנו הלל חלוקים: אפשר להבין שכוונת ר"ה רק לומר שבית הדשן היה בעזרת כהנים ולא בעזרת ישראל, וזוהי הסמיכות למזבח. מאידך, גם לדעת הרז"ה מסתבר שלא היה בעזרת ישראל, המיועדת לעמידתם של הבאים למקדש, אלא בעזרת כהנים, באחד מצידיה המרוחקים מן המזבח.

16. וראה לעיל, שמקום השריפה נקרא בדרך כלל "בית השריפה", ומן המלבי"ם (ויקרא אות פז) נראה, שמ"אל מקום הדשן" למדנו להפריד בין שני אלו, כי זה המיועד לשריפה אינו ראוי להקרא "מקום הדשן" אלא "מקום השריפה". אמנם מצינו שבית הדשן שמחוץ לירושלים משמש הן להוצאת הדשן מהמזבח והן לשריפת החטאות הפנימיות, אבל על כך יש להשיב: א. בדשן היוצא מן המקדש אין הלכות מיוחדות, ואין בו מעילה (כך דעת הראב"ד הל' תמידין ומוספין ב,טו ורוב הראשונים), ולפיכך אין להקפיד אם מקומו יישמש לשריפה. ב. הוצאת הדשן אינה חובה יום יום (תוס' יומא כז,ב ד"ה איכא), והחטאות הפנימיות נדירות מאד, ואפשר שבשעת שריפת החטאות שם לא יביאו ויניחו דשן בתוך השריפה עד שתשקע האש. אבל בתי הדשן שבעזרה היו פעילים כל הזמן (הסמוך לכבש – מפני המזורה והנוצה הניתנים עליו כל הזמן. המיועד לפסולים אף הוא כנראה היה פעיל באופן תדיר, כמשתמע מהלשון "בית הדשן גדול", שמא משום חטאת העוף הבאה על הספק הנשרפת בו).

א. בית הדשן לצד כבש המזבח, ותפקידו לקלוט את תרומת הדשן והפסולת מקרבן העוף. בית דשן זה לא הוזכר בסוגיה כאן, שכן היא מונה רק את אלו המשמשים לשריפת קדשים (ודעת בעל ערוך לנר שהגמ' סוברת שהוא בית הדשן לשריפת קדשים בעזרה).

ב. בית הדשן מחוץ לירושלים לשריפת החטאות הפנימיות, והוא גם מקום שפך הדשן היוצא מהמזבח. לדעת חכמים הוא מצפון לירושלים, וכך פסקו המאירי והרא"ש ועוד. הרמב"ם לא הזכיר זאת, והסבירו אחרונים שלדעתו שיטת משנתנו שאין חשיבות לדבר.

על מנת שיחשב "בית הדשן" צריך שיהיה שם דשן (ר' יוסי הגלילי), או שיהא מקום מדרון (ר' אליעזר בן יעקב, ונחלקו אמוראים האם הוא מודה לתנאי הקודם). דשן זה צריך שיבוא מן המזבח (רש"י), או גם מבתי הדשן לשריפת פסולי הקדשים (ראב"ד). הרמב"ם לא הזכיר הלכות אלו, ויש אומרים שגם לדעתו נדרש שיקדם שם דשן (שיח יצחק), אולם המאירי פוסק שאין צורך בתנאים אלו. לכל הדעות תנאים אלו אינם מעכבים (ספרא). תנאי נוסף הוזכר בספרא, שיהיה המקום טהור, ופירשו ראשונים שלא יהיו בו טומאות המצויות מחוץ לעיר, כגון בית קברות, ויש שכתבו לבדוק אף מטומאת התהום. הרמב"ם השמיט גם דין זה.

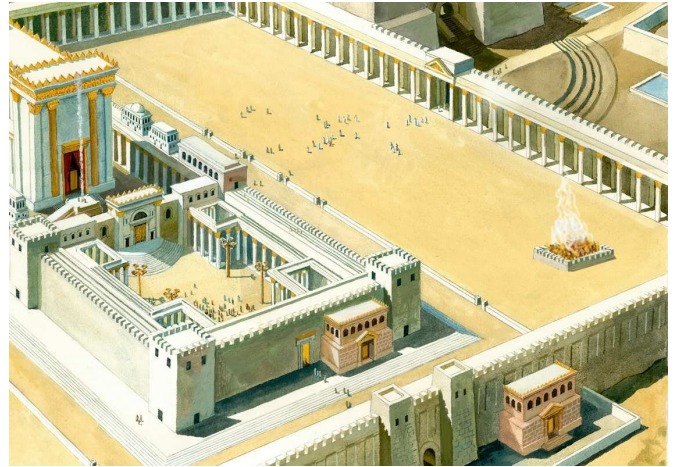
במשך הדורות נעשו נסיונות שונים לזהות את המקום, אבל אין מסורת ברורה בדבר.

ג. בית הדשן בעזרה לשריפת פסולי המוקדשין שנועדו להקטרה או אכילה בעזרה. מדאורייתא יכול הוא להיות בכל מקום בעזרה, ובספרא נאמר שהוא היה ממזרח למזבח (הרמב"ם השמיטו). יש אומרים שאסור לערבו עם תרומת הדשן (ראב"ד), ויש אומרים שהדבר מותר, אבל רצוי להרחיק את שריפת הפסולים מן המזבח (רו"ה); ורבנו הלל סובר שהיה סמוך למזבח).

ד. בית הדשן בהר הבית, לשריפת חטאות פנימיות שנפסלו לאחר צאתן מהעזרה. מדברי ר' יוחנן ניתן להבין שהיה בצפון-מזרח הר הבית.

חטאת פנימית שנפסלה לפני זריקת הדם – נשרפת בעזרה, ככל פסולי המוקדשין. אם נפסלה לאחר הזריקה, ועודנה בעזרה, קיימת מחלוקת בגמ' האם תשרף בעזרה או בהר הבית, והלכה כדעה הראשונה (רמב"ם).

השריפה בהר הבית נעשית כהלכות השריפה מחוץ לירושלים, ללא צורך בעצים דווקא.

בית הדשן בהר הבית לשריפת פסולי החטאות הפנימיות. בית דשן זה מיועד, על פי הכרעת הרמב"ם להלכה, רק לחטאות שנפסלו לאחר שיצאו מן העזרה. מדברי ר' יוחנן משמע שהיה בצפון מזרח הר הבית, כמתואר בציור.

מקום שריפת חטאת פנימית שנפסלה בעזרה לאחר זריקת הדם

בגמ' מובאת מחלוקת בין רבה בר אבוח (שטמ"ק: בשם רב) לבין הברייתא שהביא לוי: הכל מודים שכאשר החטאת נפסלה לפני זריקת הדם – תשרף בעזרה²⁰, ואם נשרפה לאחר צאתה מהעזרה – תשרף בהר הבית. אבל אם נשרפה לאחר הזריקה, ולפני צאתה מהעזרה – לדעת רבה בר אבוח יוציאוה להר הבית ושם תשרף, משום שכבר הגיעה שעתה לצאת (רש"י ד"ה אחר זריקה), ולדעת הברייתא תשרף בעזרה.

הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות ז, ג-ד) פוסק כברייתא: "שלושה מקומות לשריפה: אחד בתוך העזרה ובו שורפין... ופרים ושעירים של חטאות הנשרפות, אם אירע בהן פסול בין לפני זריקה ובין לאחר זריקה... והמקום השני בהר הבית... ובו שורפין חטאות הנשרפות אם אירע בהן פסול אחר שיצאו מן העזרה". הטעם להכרעתו, שדברי הברייתא עדיפים מדברי אמורא (זבח תודה וערוך השולחן ע"י, 21).

קיים הבדל מהותי בין שריפת פסולי המוקדשין בעזרה לבין שריפתם בהר הבית: השריפה בעזרה צריכה להיות בעצים דווקא, כעין הקטרה, ואילו השריפה מחוץ לעזרה כשרה בכל אש, אפילו אינה מעצים (ספרא ויקרא חובה פרק ה, עיין שם בראב"ד; רמב"ם הל' מעשה הקרבנות ז, ה).

סיכום

ארבעה "בתי דשן" הם:

21. בערוך השולחן הוסיף שרבה בר אבוח לא ידע את הברייתא; אך לפי גרסת השטמ"ק הנ"ל "אמר רב" יש לומר "רב תנא הוא ופליג". יש להוסיף טעם להכרעה כדתי לוי, שלשיטת רש"י (קה"א ד"ה או דלמא וקדב, בשטמ"ק אות לא) הסוגיה בהמשך דנה בהלכות הפרים הנשרפים על פי שיטה זו, ראה במערכה הבאה.

20. לדעת ר' יוסי הגלילי (לעיל פ"א, י) יש על כך לימוד מיוחד. לדעת חכמים (שם) אפשר שהדבר כלול ב"הלכתא גמירי לה" המבואר בפסחים פ"ב. בשפת אמת (קד"א, עיין שם) ציין לספרא אחרי מות פרשתא ד: "לכפר בקודש – אם כיפרו במצותם – נשרפים בבית הדשן ומטמים בגדים; אם לא כיפרו במצותם – נשרפים בבית הבירה ואינן מטמים בגדים".